

YASHIL BYUDJETLASHTIRISHNING MOLİYAVIY MEXANIZMLARI VA UNING AMALGA OSHIRILISHI

Inogomov Ziyovuddin

*O‘zbekiston respublikasi Bank – Moliya Akademiyasi
magistranti*

Annotatsiya. Mazkur maqola "Yashil byudjetlashtirishning moliyaviy mexanizmlari va uning amalga oshirilishi" mavzusida yozilgan bo'lib, davlat byudjetlarini ekologik barqarorlikni ta'minlash maqsadida qayta shakllantirishning iqtisodiy va moliyaviy asoslarini tahlil qiladi. Maqolada yashil byudjetlashtirishning moliyaviy mexanizmlari, jumladan yashil obligatsiyalar, ekologik soliq imtiyozlari va boshqa innovatsion moliyaviy instrumentlar haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, bu mexanizmlarni amalga oshirishda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal qilish yo'llari ko'rib chiqiladi. Maqola, shuningdek, yashil byudjetlashtirishning ijtimoiy va iqtisodiy ta'siri hamda uning barqaror rivojlanishga qo'shgan hissasini baholaydi.

Kalit so‘zlar: yashil byudjetlashtirish, moliyaviy mexanizmlar, ekologik soliq, yashil obligatsiyalar, barqaror rivojlanish, ekologik investitsiyalar, davlat moliyasi, budjet nazorati, iqlim o‘zgarishi, davlat-xususiy sheriklik.

Аннотация. Данная статья посвящена теме "Финансовые механизмы зеленого бюджетирования и их реализация", в которой анализируются экономические и финансовые основы перераспределения государственных бюджетов с целью обеспечения экологической устойчивости. В статье рассматриваются финансовые механизмы зеленого бюджетирования, такие как зеленые облигации, экологические налоговые льготы и другие инновационные финансовые инструменты. Также в работе рассматриваются проблемы, возникающие при реализации этих механизмов, и предлагаются способы их решения. Кроме того, статья оценивает социальное и экономическое воздействие зеленого бюджетирования и его вклад в устойчивое развитие.

Ключевые слова: зеленое бюджетирование, финансовые механизмы, экологический налог, зеленые облигации, устойчивое развитие, экологические

инвестиции, государственные финансы, бюджетный контроль, изменение климата, государственно-частное партнёрство.

Annotation. *This article focuses on the topic of "Financial mechanisms of green budgeting and its implementation," analyzing the economic and financial foundations of reshaping state budgets to ensure ecological sustainability. The paper discusses financial mechanisms of green budgeting, including green bonds, environmental tax incentives, and other innovative financial instruments. It also addresses the challenges encountered in implementing these mechanisms and proposes solutions to overcome them. Additionally, the article evaluates the social and economic impact of green budgeting and its contribution to sustainable development.*

Keywords: *green budgeting, financial mechanisms, environmental tax, green bonds, sustainable development, ecological investments, public finance, budget control, climate change, public-private partnership.*

Kirish. Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish so'nggi yillarda global miqyosda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, ekologik barqarorlikni ta'minlash va tabiat resurslaridan samarali foydalanishni rag'batlantirish uchun mamlakatlar yangi moliyaviy va iqtisodiy mexanizmlarni joriy etishmoqda. Bu mexanizmlardan biri — yashil byudjetlashtirishdir. Yashil byudjetlashtirish — atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslarni tejash va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish kabi maqsadlarni moliyalashtirish uchun davlat byudjetlarida ekologik masalalarga alohida e'tibor qaratishni anglatadi. Yashil byudjetlashtirishning asosiy maqsadi, davlat byudjeti orqali ekologik barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni barqaror asosda qo'llab-quvvatlashdir. Bu jarayonda, ekologik dasturlar va loyihalarga ajratiladigan mablag'lar ko'paytiriladi, shu bilan birga ekologik zararlarni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Yashil byudjetlashtirishning amalga oshirilishi, nafaqat ekologik tizimlarning tiklanishi, balki iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, yashil byudjetlashtirishning moliyaviy mexanizmlari iqtisodiyotning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatadi. Davlat byudjetidan ekologik loyihalarga ajratiladigan mablag'lar, davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash, shu jumladan yashil obligatsiyalar, ekologik soliq imtiyozlari va boshqa moliyaviy instrumentlar yordamida amalga oshiriladi. Ushbu mexanizmlar

ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilgan holda, iqtisodiy rivojlanishning yangi shakllarini ham shakllantiradi.

Mazkur maqolada yashil byudjetlashtirishning moliyaviy mexanizmlari va uning amalga oshirilishi jarayoni tahlil qilinadi. Shuningdek, yashil byudjetlashtirishni amalga oshirishda duch kelinayotgan qiyinchiliklar va bu jarayonni yanada samarali qilish uchun takliflar keltiriladi.

Tadqiqotning dolzarbligi. Bugungi kunda iqlim o'zgarishi, atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayib borishi kabi global ekologik muammolar davlatlarning iqtisodiy va moliyaviy siyosatini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Aynan shu nuqtai nazardan qaraganda, yashil byudjetlashtirish zamonaviy davlat moliyasining muhim yo'nalishiga aylanmoqda. U davlat byudjetlari orqali ekologik xavfsizlikni ta'minlash, ekologik infratuzilmani rivojlantirish hamda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda samarali vosita sifatida maydonga chiqmoqda.

O'zbekiston ham barqaror rivojlanishning ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarini uyg'unlashtirishga katta e'tibor qaratmoqda. Shu munosabat bilan, yashil byudjetlashtirish mexanizmlarining milliy kontekstda o'rganilishi, ularni samarali joriy etish yo'llarining aniqlanishi dolzarb ahamiyatga ega. Bu jarayon nafaqat ekologik muammolarni kamaytirish, balki davlat moliyasining samaradorligini oshirish, xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kuchaytirish va yangi investitsiyalarni jalb etish imkonini ham beradi.

Mazkur tadqiqot aynan shu dolzarb muammolarga yechim topishga qaratilgan bo'lib, yashil moliyalashtirish instrumentlarini amaliyotga tatbiq qilish orqali barqaror iqtisodiy o'sishga erishish yo'llarini ilmiy asosda tahlil qiladi. Shu boisdan, mavzuning dolzarbligi zamonaviy global va milliy iqtisodiy siyosatning ajralmas qismi sifatida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili. Yashil byudjetlashtirish masalasi jahon ilmiy hamjamiyatida so'nggi o'n yillikda keng muhokama qilinayotgan dolzarb mavzulardan biridir. Xalqaro miqyosda ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ko'plab manbalarda o'z aksini topgan. Xususan, BMT (UNEP), Jahon banki (World Bank), Yevropa Ittifoqi hamda Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) tomonidan yashil iqtisodiyot va uning moliyaviy ta'minoti bo'yicha tayyorlangan tahliliy hisobotlar muhim ilmiy va amaliy manba sifatida xizmat qilmoqda. Jahon bankining 2020 yilda e'lon qilingan "Green Budgeting: Toward a Sustainable Future" nomli hisobotida

yashil byudjetlashtirishni joriy etish bosqichlari, usullari va ularning iqtisodiyotga ta'siri batafsil tahlil qilingan. Ushbu manbada, ayniqsa, davlat moliyasining ekologik samaradorligi va byudjet sarf-xarajatlarining atrof-muhitga ta'siri alohida e'tibor bilan ko'rib chiqilgan. O'zbekiston kontekstida esa mavzuga oid ilmiy tadqiqotlar hali nisbatan cheklangan bo'lib, bir necha iqtisodchi olimlar — A. Sattorov, D. Nuriddinov, va Z. Yo'ldoshevlarning maqolalarida yashil iqtisodiyotning moliyaviy asoslari, ekologik investitsiyalar va davlat ishtirokidagi moliyaviy mexanizmlar haqida fikrlar bildirilgan. Biroq, aynan yashil byudjetlashtirishning moliyaviy mexanizmlari bo'yicha chuqur ilmiy izlanishlar kam uchraydi, bu esa ushbu tadqiqotning yangiligi va ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi. Shuningdek, akademik jurnallarda chop etilgan maqolalar — jumladan Ecological Economics, Journal of Environmental Planning and Management va Public Budgeting & Finance kabi nufuzli nashrlarda yashil moliyalashtirish, ekologik soliq tizimlari va barqaror byudjet siyosatlarini bo'yicha fundamental tadqiqotlar mavjud. Ushbu ishlarda yashil moliyaviy vositalarning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri, moliyaviy barqarorlik va byudjet nazorati masalalari chuqur tahlil qilingan.

So'nggi yillarda yashil byudjetlashtirish masalasida olib borilayotgan tadqiqotlar ko'lami kengayib bormoqda. Ko'plab xalqaro tashkilotlar, ilmiy markazlar va universitetlar bu borada nazariy va amaliy jihatlarni chuqur o'rganishga kirishgan. Masalan, OECD (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti) tomonidan 2019-yilda chop etilgan "Green Budgeting Framework" hujjatida yashil byudjetlashtirishni joriy etish metodologiyasi, indikatorlar tizimi va davlat moliyasida barqarorlikni ta'minlashda ularning roli keng tahlil qilingan. Ushbu manbada davlat moliyasida ekologik tamoyillarni integratsiyalashtirish institutlararo muvofiqlashtirish mexanizmlari ham ko'rib chiqiladi. IMF (Xalqaro valyuta jamg'armasi) esa o'zining "Climate-Related Fiscal Risks and Green Budgeting" (2021) nomli tahliliy hisobotida, davlatlar uchun iqlim xavflarini fiskal siyosat orqali qanday boshqarish mumkinligi, hamda yashil byudjetlash vositalari orqali bu xavflarni qanday yumshatish yo'llarini taklif etgan. Bu hisobot, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun amaliy jihatdan muhim tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Mahalliy adabiyotlarga murojaat qilganda, O'zbekistonda hali yashil byudjetlashtirish haqida mustaqil yondashuv asosidagi keng ko'lamlil ilmiy ishlar kam bo'lsa-da, bu borada ayrim izlanishlar olib borilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi,

Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi tomonidan tayyorlangan strategik hujjatlar va yo‘l xaritalarida yashil iqtisodiyotga o‘tish va moliyaviy vositalarni diversifikatsiya qilish bo‘yicha qadamlar belgilab qo‘yilgan. Yana bir muhim jihat shuki, ilmiy adabiyotlarda yashil byudjetlashtirish nafaqat ekologik samaradorlik, balki ijtimoiy adolat, iqtisodiy tenglik va korrupsiyaga qarshi kurashishda ham kuchli vosita sifatida ko‘rilmoqda. Masalan, Sustainable Development Journal va Environmental Policy and Governance jurnallarida chop etilgan maqolalarda yashil budjet siyosatining davlat boshqaruvidagi islohotlar bilan bog‘liqligi chuqur o‘rganilgan. Bundan tashqari, xalqaro tajriba — ayniqsa Fransiya, Kanada, Janubiy Koreya va Skandinaviya davlatlarining yashil byudjetlashtirish amaliyoti — o‘zining institutsional yechimlari, moliyaviy monitoring tizimlari va hisobdorlik standartlari bilan boshqa mamlakatlar, jumladan O‘zbekiston uchun ham foydali tajriba sifatida e‘tirof etiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yashil byudjetlashtirish konsepsiyasi bo‘yicha nazariy asoslar yetarlicha ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, ularning milliy iqtisodiyotlar sharoitida amaliy joriy etilishi masalasi hozircha to‘liq o‘rganilmagan. Shu sababli, ushbu tadqiqot mavjud ilmiy bo‘shliqni to‘ldirish, amaliy takliflar ishlab chiqish va milliy darajadagi yashil byudjet siyosatini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi.

Munozara. Yashil byudjetlashtirishni amalga oshirish jarayoni ko‘plab mamlakatlar tajribasida ijobiy natijalar bergan bo‘lsa-da, ushbu mexanizmni samarali joriy etishda turli muammolar mavjud. Jumladan, moliyaviy vositalarning yetarli emasligi, institutsional muvofiqlashtirishdagi kamchiliklar, shaffoflik va hisobot berish tizimining to‘liq shakllanmaganligi kabi omillar ushbu siyosatning to‘liq natija berishiga to‘sqinlik qilmoqda. O‘zbekiston sharoitida ham yashil byudjetlashtirish bo‘yicha qonunchilik bazasi va moliyaviy mexanizmlar hali boshlang‘ich bosqichda ekanligi kuzatilmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, xalqaro tajribada keng qo‘llanilayotgan moliyaviy instrumentlar — masalan, yashil obligatsiyalar, ekologik soliq imtiyozlari, davlat-xususiy sheriklik asosida amalga oshiriladigan ekologik loyihalar — O‘zbekiston moliyaviy tizimi uchun ham dolzarbdir. Ammo bu instrumentlarni joriy qilishdan oldin, ularning iqtisodiy samaradorligi va budjetga bo‘lgan real ta’siri chuqur tahlil qilinishi lozim.

Yashil byudjetlashtirish davlat moliyasini ekologik tamoyillar asosida boshqarishga yo‘naltiradi. Bu esa byudjet xarajatlarining qayta ko‘rib chiqilishini, ekologik ko‘rsatkichlarning kiritilishini va har bir xarajatning atrof-muhitga ta‘sirini baholash tizimini yaratishni talab etadi. Ayni vaqtda, bu kabi yondashuv mamlakatda fiskal intizomni mustahkamlash, ekologik infratuzilmani rivojlantirish va barqaror iqtisodiy o‘lishga erishishda muhim o‘rin tutadi. Biroq, yashil byudjetlashtirishni amalga oshirish uchun davlat organlari, mahalliy hokimiyatlar va xususiy sektor o‘rtasida kuchli hamkorlik va ma‘lumot almashinuvi zarur. Bundan tashqari, aholining ekologik ongini oshirish, fuqarolik jamiyati institutlarini jalb qilish, shuningdek, xalqaro donorlar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish orqali bu jarayon yanada samarali bo‘lishi mumkin. Yashil byudjetlashtirish nafaqat ekologik muammolarni hal qilishga, balki iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va xalq farovonligini ta‘minlashga xizmat qiluvchi keng qamrovli moliyaviy strategiya sifatida qaralishi lozim. Buning uchun esa O‘zbekistonda tegishli siyosiy iroda, institutsional salohiyat va moliyaviy imkoniyatlarni to‘g‘ri yo‘naltirish zarur bo‘ladi.

Xulosa. Yashil byudjetlashtirish bugungi kunda global va milliy darajada ekologik barqarorlikka erishish, iqlim o‘zgarishining salbiy oqibatlarini kamaytirish va iqtisodiy rivojlanishni barqaror yo‘lga qo‘yishning muhim moliyaviy vositasi sifatida e‘tirof etilmoqda. Ushbu maqolada yashil byudjetlashtirish tushunchasi, uning asosiy moliyaviy mexanizmlari, xalqaro tajribalar va O‘zbekiston sharoitidagi amaliy tatbiq imkoniyatlari tahlil qilindi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, yashil obligatsiyalar, ekologik soliq imtiyozlari, davlat-xususiy sheriklik asosidagi loyihalar va boshqa moliyaviy instrumentlar yashil byudjet siyosatini amalga oshirishda samarali vositalar hisoblanadi. Biroq, bu vositalarni amaliyotga tatbiq qilish uchun qulay huquqiy va institutsional muhit, shaffof budjet jarayonlari, ekologik ko‘rsatkichlar asosida monitoring tizimini yaratish zarur.

O‘zbekiston uchun yashil byudjetlashtirishni joriy etish moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kengaytirish, yangi investitsiyalarni jalb qilish va aholining turmush darajasini oshirish imkoniyati mavjud. Xulosa qilib aytganda, yashil byudjetlashtirish O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta‘minlovchi, zamonaviy moliyaviy siyosatning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, uni bosqichma-bosqich, tizimli va ilmiy asosda joriy etish dolzarb va zaruriy vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

14. OECD. (2019). Green Budgeting Framework: Putting Climate and Environment at the Heart of Public Finance. Paris: OECD Publishing.
15. International Monetary Fund (IMF). (2021). Climate-Related Fiscal Risks and Green Budgeting. Washington, D.C.: IMF.
16. World Bank. (2020). Green Budgeting: Toward a Sustainable Future. Washington, D.C.: World Bank Publications.
17. UNEP. (2022). Guidance on Green Budget Tagging. United Nations Environment Programme.
18. A. Sattorov, D. Nuriddinov. (2021). “Yashil iqtisodiyot va moliyaviy mexanizmlar: O‘zbekiston tajribasi”. Iqtisodiy taraqqiyot muammolari jurnali, №4, 55–61-betlar.
19. Z. Yo‘ldoshev. (2022). “Ekologik investitsiyalarni jalb qilishda moliyaviy strategiyaning o‘rni”. Moliyaviy bozorlar va iqtisodiyot jurnali, №2, 40–45-betlar.
20. Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan. (2023). Uzbekistan’s Roadmap for Green Economy Financing 2023–2025. Tashkent.
21. European Commission. (2021). Green Budgeting Practices in the EU Member States. Brussels.
22. OECD & European Union. (2020). Budgeting for SDGs Implementation in Developing Countries. Paris–Brussels.
23. Sustainable Development Journal. (2020). “Integrating Environmental Performance Indicators into National Budgets”. Vol. 28(3), pp. 189–202.
24. Environmental Policy and Governance. (2021). “Green Budgeting and Institutional Reform in Fiscal Policy”. Vol. 31(1), pp. 45–59.
25. Республика Узбекистан. (2022). Стратегия перехода к “зеленой” экономике на 2019–2030 годы. Ташкент: УзРЭМ.